

ERDÉLY

Írta: CSANÁDY GYÖRGY

I.

Ki állott már a születés misztériumának ágyafejénél? Ki látta: miképpen támad, miképpen vonaglik, s vetődik életbe a születő csirke, tiszavirág, pillangó, embergyermekek? Ki volt tanúja miképpen születik a dal?

Hegynek-fel, keskeny erdei utón halad a szekér. A két ökör csak támasztgatja egymást fel-azon csendesen, a gazda legény fia ott hasal szemérehúzott kalap alatt a szekérderékban, s az erdő végtelen élete énekel. A nyári roppant kék fényesség zuhog zuhog, mint menyasszonyi patyolat az osztovátán, a fákon rajzanak harmatsillantó levelek, a fűben zöld pénz rázogat sokezer tücsök, tágul egyre a látóhatár amint a szekér a hegyen emelkedik, az idő úgy folyik, mint lenn a lapály kanyargó vize: mindez a morgás, áradás, ének, az erdő, a világ végtelenségének éneke.

És mindezen artikulálatlan, rengeteg ritmus halmaznak egyszerre csak egyéni, karakterisztikus hangot ad valahol egy bujdosó kakuk. S rá visszamozdul az emberszívben valami, valami társkereső és kiömleni, fogantatni vágyó moccanás: mozdul a legény a szekér derekában és tagit a karja egyet a mindenségen, a sze-

relmese jut — hát mi jutna más — az eszébe, egy gondolatfoszlány fonallá sirül, körültekeredik az orsón, s kering kering a szál: így születik a dal.

Ó ha egy praktikus nyugati ökonomus azt kérdezné most: hát ugyan mire jó a dal? A dal, az ember prehistorikus, ős anyanyelve, az emberi nyelv első artikulációja, az első szó az Istenhez, az első vallo-más, az első művészet, az utolsó menedék mikor valamit már nem bírunk tovább, az öröm és bánat csatornája, az egyetlen közös nyelv az emberek között a bábeli zűrben, az ember örök játéka, mely ha elvész meghal az emberben a gyermek!

Mindezt nem tudja ama nyugati ökonomus. Nem tudja — honnan is tudná — nem hiszi, hogy dal nélkül minden kultúra és minden technika csak út a temetőhöz, hogy minden kultúra és technika csak addig nem hiúság, amíg az ember egyetlen célját szolgálja: az életet, az élet megélését. Hogy az élet pedig nem az 56 Hp-es Rolls Royce — nem az a pénz és nem az a selyem — hanem egyedül csak az az ökrösszekér.

Az az ökrösszekér pedig egy népet jelent. Jelenti Pató Pál furcsa, világból kiesett, tűzbebámuló, cifrafaragó, nótacsináló, úrságos, gyermek, nomád, székely népét. Az a lassan haladó szekér az erdélyi lélek s az e látványon olyannyira megütköző nyugati ha tán nem is az egész világ, de az egész Európa.

Az a hegynek haladó szekér a székely lélek. Az az időnkívüliség, amelyben minden perc és minden nap csak a végtelenségnek része, melyet nem sürget pénz, szenvedély, halál, amely nyilvánvalóan bizonyítja, hogy ez az élet csak egy másiknak folytatása és egy harmadiknak előzménye, melyben óra és perc, méter és kilométer között semmi különbség nincsen. Az az időnkívüliség, amit felszínlátók semmittevésnek, halogatásnak, lassúságnak, nehézkességnek, aprólékos-ságnak és alaposságnak Ítélnék, ami pedig egészen

más. mint az olasz renyhesség, vagy orosz elmélázás.

Ez a " dolce farniente " nem semmittevés, ez a dal melegágya. Úgy néz ki, mintha sok pazarlás lenne, amíg esik benne egy egy születés, mintha "rossz üzlet" lenne, amelyben a befektetett tőke nem hozza meg arányos kamatát. Pedig nézzünk körül: a fogantatástól kezdve végig minden alkotáson ez a természeti elv érvényesül: sok pazarlás, míg egy egy születés. És nézzünk körül: a természet élete csupa időtelenség " Minden mi él az egyformán soká él Százados tölgy és egynapos rovar Támad, örül, szeret és elbukik, Midőn pályáját, s céljait betölté. "

Csak a nyugati úr sáppadt el, mikor az ökörszekérre pillantva az fordult meg a fejében: mennyi veszteséget jelent időben, produkcióban, energiában: — emberül szólva — pénzben kifejezve ez a módja az utazásnak. Csak ő sáppadt el, mert a pénz, mint értékmérő, ez őt jelenti, merthogy ő azzal az idővel, amit nem lehet pénzre váltani, nem tudná mihez kezdeni, mert neki a színek: vakság, s az életnek önmagukért való drága intermezzói: unalom.

A romló világban ma ő az embertípus, mely a legfőbb pénzen kívül legfeljebb még csak egyet ismer: kötelesség. De az alkotás láza, a szépség csudálásában való megsemmisülés, igaz látása a világ dolgainak, igaz mosolygása a világ kedvességeinek, a friss kenyér jóíze, az óbor zamata, az élő anyaggal való szolidaritás, a természettel együttvirágzás és együtt lombhullatás—mindennek szellője se lebbentette soha az ő sertére nyírott üstökéi.

Az a dökögő lajtorjásszekér, Erdély egy örökké külön világ volt, ebben a világban. Egy forduló volt a két világfolyam Kelet és Nyugat összeágazásán, zivatarkok, s nehéz telek kivájta kis öböl, amelyben fennakadva rengett, kerengett belehullt falevél, pozdorja, könnyeső, vérhab, mosolyszivárvány. Öböl.

amelyet a havasok megközelíthetetlen és áthághatatlan falakkal zártak körül. Mindegyes Erdély az a kis Torockó falu volt, amelynek sajátmagán kívül soha sem volt szüksége semmire, senkire, amelyből nem vágyott el senki, soha, sehová. Mely idegen nációval nem elegetett, mely minden kenyerét, minden kultúráját és minden fényűzését abból a földből vette, amelyen élt.

Európa kellős közepében így élni: ez volt az isteni tréfa, a nagyszerű anakronizmus.

S a népe mégis " a kultúra " - ban soha el nem maradt, mégis ennek a népnek evolúciója tiszta és tökéletes volt, mégis kitermelt magából annyi zsenit, amennyit elhelyezni sem tudott a világgpiacán, amelynek késlekedő és ritka mozdulataiban mégis annyi volt az effektus, a könnyed elegancia, a szuverén tett, hogy akármi versenyben indult légyen későn, ő volt, aki győzött.

A világ minden újsága számára kaput nyitott, s az öregapja minden hagyományát hiánytalanul adta át az unokáinak.

A világ folyton épülő egyre több emeletes városában Erdély minden időközön át falu maradt. Milyen fejlett ipar — milyen kevés gyár, mennyi iskola — milyen kevés filiszter, mekkora gazdagság — milyen kevés hivalkodás, mennyi úr — milyen széles demokrácia, — mennyi zsenialitás — milyen kevés reklám jellemezte ezt a földet. Város a havas alatt, templom az erdő mellett, zsellér a gróf udvarán, gyermek a vénnek bajusza alatt: a világ szertekülömböző dolgai milyen sajátágos, mégis természetes harmóniában rendeződtek itt egymáshoz.

Minden székely paraszt volt és fejedelem. S a nagy befogadó, szintetizáló, szublimáló és termő készség minő rendkívüli, nyers, szűz, egyszerű self made maneket, s jaj — sokszor szárnyaszegett karriereket lökött az emberóceánba.

A székely képletnek ez az egyik döntő fontosságú jegye, amit meg kell látni: valaki hiába lett nadrágos ember, művész, püspök, miniszterelnök, fejedelem: alapjában és lényegében paraszt, Erdély parasztja maradt, kérges-tenyerű, földközeli megváltozhatatlan gyök.

És így folyt bele az erő, egészség, frissesség, fiatal-ság, naivság, hősiesség a tudomány, művészet, kormányzat dolgaiba, melyekben annyira megszoktuk a megfáradott generációk, megrokkant beérkezettek tanult, körülírott, óvatos akadémikus kéznyomait látni.

Míg köröskörül kifutotta magát, megkeshedett és megcsömörlött a világ, addig Erdély nem sietett élni. Ő gazdag volt, mert szegény tudott maradni, mert őt nem hajszolta a pénz, ő ifjú maradt, mert falu maradt, ő jól aludt, jól emésztett és jóízűen örült, neki nem kellett kokain és kaviár. És ez a második döntőfontosságú momentum az erdélyi lélek determinánsában: Erdély másképpen értékelte a világ dolgait mint más, neki más serpenyő szolgált értékmérőül, mint másnak. Benne más látás, más élmény volt a világ, a dolgok benne másképp, máshová rendeződtek el mint másnál. És ez a különbség, mondhatnám, a dimenzió kérdésig tárgult: Mintahogy a hal csupán két dimenziót érzékel, úgy volt neki még egy külön szerve, melyen keresztül minden percben együtt volt, együtt hált, együtt lélegzett a természettel. Benne élt a környező dolgok életében és azok őbenne éltek. Szeme mögötti szemével látta, bőrén keresztül megérezte, közérzetén át fotográfiázta: így ismerte a madarak nyelvét, a füvek erejét, a hegyek szövetét, a csillagok forgását, szelek járását, a természet életének millió bölcsességét. Nomád volt, ezer esztendőn túl száján a kultúra tejfelével, lába alatt a paloták szőnyegével nomád tudott maradni, mint egy nép sem Európában. Nem, nem volt barbár, természetimádó volt a székely, íggy volt

neki külön Istene, külön vallása, külön törvénye, külön erkölce, külön életnézete: külön értékmé-terje. S ennek, az ő külön világának ütközött neki a Pénz nehézkedésének törvénye alatt keringő, mérhetetlenül nagyobb, komisz, való világ.

Pedig az ő világa volt az igazi, az emberre szabott. Csak az a serpenyő mutatta a dolgok igaz értékét. Nem a pénz, nem a rohanás, nem a kultúra, nem a technika az igazi mérték, hanem a mindent saját valóságában, abszolút mérő meztelen élet.

Soha még nép tudottabb göggel, méltóbb méltósággal a pénzt meg nem vetette, mai bálványokon hétköznapiabb csizmával nem taposott, mint ő. S az ő méterje volt az igazi, mely belső értéket mért, nomád mértékre mért, amely mérték egyformán abszolút érvényű volt a havasokon és a palotán, mennyen és földön, ma s ezer évvel ezelőtt.

Itt, ebben a momentumban, a kétféle értékelésben ütközött meg a pénz — és élvezet-szolgáló antimaterializmus (mert csak nem nevezhetem materializmusnak az anyagiasságában az anyagot minden pillanatban destruáló szellemet) a pénzen és élvezken úr turáni materializmussal.

Ezt az ideális materialismust bővérű ifjúságot, szépséget, nyers zsenialitást vetítette ki az egész világra, ezt adta Erdély embereiben eszméiben, akik és amelyek a világ minden népének lélegzetét, szemeit és zsebeit tágították. Ez az összeütközés hajította vissza a nagyvilágból a szűk kis kúriákra megcsömörölve, meghasonlottan azokat a prófétákat, akik nagy adományokkal, nagy szépségekkel, nagy akarással terhelten, nagy feladatokra elhivatva, de más mértékre, más légkörre, más látóhatárra szabva mégsem tudtak parasztnak maradni otthon.

S a székely sohase tudta: mért volt annyi vitézi torna Don Kihótéja, mért volt túltengő erőinek annyi

nyeregből megfoghatatlan kivettetése. Így csuklott aztán ölbe a keze, így vitték aztán el feje felől a háztetőt a szelek, így vesztegetett, így perelt el, így hanyagolt el azután lassanként minden örökséget. — Hiszen maroknyi volt, gyermek volt és a mellén feküdt az egész világ.

Erdélyben egy lassan pergő, széles, mély látású, egy valósabb, belsőbb értékelésű világszemlélet, egy tökéletesebb vallás lakik amelyet jaj még hányszor, s mennyire mindég inkább kellene szembe-feszíteni a rohanó, embert elsodró időnek.

Mert minél magasabb kultúra, annál nagyobb szükség van dalra, mennél több a gyár, annál több erdőre lenne szükség.

Spengler megrokkant Európájában Erdély az utolsó emlékezése az ember ifjúságának, Erdély a gyermeki bizodalom, a hinni tudás, bátorság, kacagás, tetterő, jóakarát, minden, ami az emberiség arcáról mir rég lekopott.

Erdély Európa orgonájának vox humanája.